

DØDENS VARIATION

Aztekisk dødekult og dødeforestillinger

Af Merethe Sundby-Sørensen

Med spaniernes materielle og åndelige erobring af Mesoamerika i 1500-tallet fik døden tilkendt ny rolle.¹

Med de indfødte kulturers fald, og kristendommens indførelse, tilintetgjordes den stedlige kosmologi og ritualverden. Den hellige død eller sakraldøden, som omfattede ofring af børn, kvinder og mænd på fastlagte dage året igennem, blev afskaffet, og hermed mistede alle andre indfødte døderitualer og forestillinger indhold og betydning.

Rituel set blev døden én, efter indiansk målestok, forenklet sag. Tidligere var det måden at dø på, der bestemte døderitualet, de forskellige begravelsesritualer var nøje knyttet til hver sin forskellige døderige-forestilling, og netop ritualerne sikrede adgangen til det efterliv, som den enkelte ud fra dødsomstændighederne havde gjort sig fortjent til. Efter erobringen behøvede man ikke længere at tage stilling til døderitualet, alle skulle, efter kristent mønster, gennem den samme jordfæstelse, mens tilværelsen efter døden derimod blev meget usikker, uden garanti for endelig placering i behagelige eller gruopvækkende omgivelser.

Mesoamerika

Mesoamerika var før den spanske invasion et stort sammenhængende kulturområde, som geografisk omfattede den sydlige del af Nordamerika og et godt stykke ned i Mellemamerika. Her havde man udviklet intensivt agerbrug, hvilket muliggjorde fast bosættelse og etablering af bycentre. Arkæologisk er det muligt at følge områdets historiske udvikling, hvor mange forskellige kulturer siden årtusindet før vor tidsregnings begyndelse har efterladt spor i form af bygningsværker, redskaber og kultgenstande. Skønt meget forskellige, hvad angår kulturelt udtryk og stil, er der så mange fælles kulturtræk, at man med god grund behandler det pågældende område under ét, under benævnelsen Mesoamerika.

Dødens variation

Bygning af trinpyramider og rituelle boldspilpladser og brugen af særegne kalendersystemer er blot nogle af de karakteristiske træk, der kan nævnes.

På tidspunktet for spaniernes ankomst befandt det politiske mesoamerikanske magtcentrum sig oppe i den mexikanske højdal. Her, i søbyen Mexico-Tenochtitlan, havde aztekerne, i løbet af nogle generationer inden erobringstidspunktet, etableret et stort rige med kontrol over handel og med herredømme over krig og fred.

Med spaniernes kamp mod og sejr over denne ene bystat afgjordes i realiteten hele det mesoamerikanske kulturområdes fremtid.

Aztekerne

Kilderne til den aztekiske kultur er overordentligt oplysende, idet vi ud over de arkæologiske vidnesbyrd kan støtte os til rigt varierede skriftlige kilder og beretninger fra erobringstidspunktet. Kendskabet til mange af de andre kulturer i Mesoamerika må derimod ofte alene baseres på arkæologiske fund.

Den aztekiske dødekult har fået sin form i tiden fra 1300- til 1500-tallet. I denne periode gennemgik aztekisk kultur nogle voldsomme ændringer, fra primitivt ubemærket stammefolk til højtudviklet bykultur. I denne proces overtog den mange kulturtræk fra de omkringboende folk og tilpassede dem til eget brug. Det var en proces, der havde fundet sted i området mange gange tidligere, idet hele området kan opfattes som en kulturel smeltedigel, hvor oprindeligt vidt forskellige kulturer på skift har modtaget, påvirket og videreudviklet såvel materielle genstande som ideer og forestillinger.

Verdens centrum

Aztekerne havde i flere generationer arbejdet på at gøre Mexico-Tenochtitlan til verdens centrum, såvel verdsligt som sakralt. De indfødte historiske kilder giver udtryk for bevidstheden om, at dette sted ikke var en lokalitet, man havde beboet fra tidernes morgen. Det var et sted, man var ført til af stammeguden Huitzilopochtli. Det var på hans befaling, man, efter endeløse strabadser, havde ladet sig installere her, et ydmygt sted, oprindeligt nogle sumpede småøer ude i Tetzcosocøen.²

Dispositionen havde vist sig at være rigtig. Aztekerne og deres stammegud fik lejlighed til at vise verden udenfor, hvad de formåede, og hvilke ressourcer de rådede over.

Et aztekisk digt udtrykker denne selvtillid og opfattelse af byens grundlæggelse på baggrund af et guddommeligt princip:

Stolt af sig selv
er byen Mexico-Tenochtitlan
her frygter ingen for at dø i krig
dette er vores ære
dette er din befaling
oh livgiver
hav dette i erindring , oh fyrster
hvem ville finde på at erobre Tenochtitlan?
Hvem ville rokke ved det guddommelige grundlag?³

Alt har dog sin tid, det synes at være et andet kosmisk princip, man måtte leve med. Fire tidsaldrer var gået forud for den nuværende femte, også denne ville på et tidspunkt blive tilintetgjort ved et gigantisk jordskælv.⁴

Tenochtitlans eksistens hvilede således på et højst usikkert kosmisk grundlag. Ved denne tidsalders begyndelse havde ifølge én af myterne Quetzalcoatl og Huitzilopochtli i fællesskab tilvejebragt universet og tændt en ild, skabt begyndelsen til solen, menneskene og kalenderen, og i fællesskab med endnu to gudeskikkelser også vandet og dets guddommelighed.

Hele skabelsesprocessen omkring denne femte tidsalder fandt sted omkring et bål på en mytisk slette. Ud af den tilstedeværende gudeforsamling udvalgte to, som skulle kaste sig i ilden, for at verdensskabelsen kunne finde sted. Handlingen resulterede dog kun i en svag lysdæmring. Guderne stod forgæves og spejdede efter solen, med ansigtet vendt mod hvert sit verdenshjørne, men den rejste sig ikke over horisonten. I denne kosmiske krise besluttedes det da, at alle guderne måtte dø rituelt for vindguden Ehecatls hånd. Han overskar deres struber, men selv ikke dette offer fik solen til at bevæge sig, Ehecatl måtte blæse den igang.⁵

Ifølge myten var de ydre betingelser for verdensskabelsen tilvejebragt, den kosmiske orden og jordelivets indretning og eksistens var her efter afhængig af den kultiske verden.

Dødens variation

Menneskeofring blev opfattet som en verdens- og hermed samfundsbevarende nødvendighed, ritualerne udgjorde en evig gentagelse af denne proces, og på kultpladsen gentog man den atter og atter. Mennesker, indviet som gudeskikkelser, måtte som ved skabelsens begyndelse ofre sig, for at solen kunne holde sin bane og opretholde liv - denne proces krævede blod og liv.

Ofrene på den aztekiske kultplads var krigsfanger og slaver, men alle aztekere levede med bevidstheden om, at også de risikerede at måtte lade livet på et nabofolks offersten. Sådan var de guddommelige spilleregler blevet indstiftet her i verden. Til gengæld døde man sjældent i krig, levende fanger skulle hjembringes, og først efter omstændelige og langvarige ritualer, undertiden af mere end et års varighed, blev den rituelle død effektueret.⁶

Døderiger

Hverken social status, individuelle ønsker eller dyder var afgørende for, hvilket døderige et menneske måtte begive sig til ved livets ophør. Alene de gudeskikkelser, der var knyttet til den enkeltes død, dvs. under hvis indflydelse døden indtraf, afgjorde den sidste rejses mål.

Allerede ved fødslen var retningslinierne for den enkeltes livsbane afstukket. Visse dage var ifølge spådomskalenderen lykkebringende fødselsdage, mens andre var uheldssvangre. Nogle var født til rigdom og ære, uanset det fædrene ophavs sociale placering. Andre var fødte fiaskoer, for hvem det måske en tid så ud til at gå ganske pænt, f.eks. med et godt krigerry for en mands, og med et godt omdømme som hustru og moder for en kvindes vedkommende. Før eller siden ville skæbningen imidlertid indhente dem. De ville blive dræbt eller taget til fange, grebet i utroskab eller på anden vis tvunget til at opgive tilværelsen som frie samfundsborgere, dvs. overgive sig til slaveri, hvilket skete, når man ikke kunne betale enhver sit, enten i perioder med fejlslået høst eller som resultat af passioneret spillelyst.⁷

En smule manipulation med navngivningsritualer og en ekstraordinær religiøs indsats kunne ændre en smule på fremtidsudsigterne, men usikkerheden omkring dette basale udgangspunkt i tilværelsen hvilede som en tung byrde.

De aztekiske dødeforestillinger forekommer, fra en ydre betragtning, overordentlig retfærdige: et langt og succesrigt liv på jorden resulterede i et efterliv med mere begrænsede udfoldelsesmuligheder, det førte direkte til det grå og kedelige døderige Mictlan, hvorimod død som følge af ubehagelige sygdomme som leddegigt, vattersot og kønssygdomme gav adgang til Tlalocan. Tlalocan var et døderige, der fremhæves for sine paradislignende kvaliteter. Krigere, der var døde i aktiv tjeneste på krigsskuepladsen eller på offerstenen, kunne ligeledes se frem til et glørværdigt efterliv, deres døderige befandt sig i solens nærhed.⁸

Om aztekerne opererede med begrebet »højere retfærdighed«, er dog tvivlsomt, i hvert fald gives der ikke direkte udtryk for en sådan tankegang i kilderne.

Mictlan

Ordet betyder slet og ret dødestedet, det er sammensat af verbet dø og lokativen -tlan. I dette rige herskede Mictlantecuhtli og Mictecaciuatl, døderigets herre og frue.

Det var det store, almindelige døderige, som flertallet af alle voksne døde måtte begive sig til. Herren og fruene fortærer hænder og fødder, hedder det om dette riges herskere. Det fremstilles i det hele taget som et noget trist sted, hvor alt er vendt på hovedet i forhold til livet på jorden. Dørene vender modsat, dvs. man kan ikke komme ud herfra, og maden er gyselig; alt hvad der ansås som giftigt og uspiseligt efter jordisk målestok, var her sat på dagens menu.

Vejen til Mictlan beskrives som lang og farefuld. En serie ritualer havde til formål at lette denne sidste rejse for den døde. Andre ritualer kan derimod snarere opfattes som samfundsbeskyttende foranstaltninger, man søgte at beskytte sig mod døden, og styrede den dødes rejseaktivitet ved rituelt at styre den døde direkte mod det planlagte bestemmelsessted. Det man ønskede at hindre var, at en døde forblev på jorden og huserede som ukontrolleret genfærd til gene for de levende.

Døderitualer omfattede påklædning af afdøde i en særlig dragt af rituelt papir. Dragten skulle hjælpe den døde på rejsen, dragtens mange dele blev anbragt på liget i fastlagt rækkefølge, og for hver beklædningsgenstand udtalte man navnet på én af de otte uhyggelige og

Dødens variation

farefulde lokaliteter, som den døde skulle passere på sin vej. Den sidste hindring på rejsen var en nifoldig strøm, som den døde ikke magtede selv at overskride, hertil krævedes hjælp af en hund. Dødehunde skaffede man fra særlige hundemarkeder, hvor der foregik almindelig handel med hunde, et dyr som bl.a. indgik i det aztekiske køkken. Dødehunde skulle have et ganske bestemt udseende, de blev dræbt i forbindelse med selve begravelsesritualet. På det mytiske plan ledsagede den så den døde og sørgede for at bringe sin herre over den nifoldige strøm til Mictlan.

Den døde blev anbragt i hugsiddende stilling sammen med vigtige personlige genstande, mændene medbragte våben og værdighedstegn, kvinderne væve- og syredskaber. Grundstrukturen i alle Mictlan-ritualer var den samme, uanset social status, men var den døde aristokrat, var udstyret mere overdådigt. Når herskeren døde, fulgte således ikke blot en ledsagende hund, så dræbtes tillige en stor del af hans hushold.

Den døde blev brændt, og de forkullede rester blev anbragt i en krukke. Under et særligt ritual med vand nedlagde man en sten i krukken og udtalte ordene »den bliver dit hjerte«; meningen synes klar, den døde havde herefter endelig fået status som afdød.

Krukken blev anbragt hjemme, hedder det; om hjemme skal forstås, som det hus man boede i, eller om der menes den distriktshelligdom, man var knyttet til, er der nogen usikkerhed om. Om herskeren beretter kilderne mere éntydigt; som levende havde han varetaget stammeguden Huitzilopochtli's interesser, i døden blev han gravsat ved gudens hovedtempel.

Hvor lang tid man forestillede sig at rejsen til Mictlan varede, synes udtrykt i ritualets gentagelse. Efter ligbrændingen, hedder det i beskrivelsen af en herskers død, bragte man fire dage i træk offergaver til bålstedet, disse bestod i madvarer, blomster, tobak, kapper og sandaler. Den femte dag fremstillede man en *ixiptla*, et billede af herskeren. *Ixiptla*'en blev brændt og ritualet afsluttet med et festmåltid. Herefter fastede man i 20 dage, dvs. en aztekisk måned, hvorefter man gentog ritualet. Én gang om året i de næste fire år udførte man atter samme ritual, først herefter anså man døderitualet for afsluttet. Man mindedes nu ikke længere den afdøde, hedder det; en tolkning kunne være, at de levendes omsorg nu ikke længere var påkrævet, idet den døde var nået frem til sit

bestemmelsessted.

Tlalocan

Tlaloc-hjemmet var navnet på et andet døderige. Tlaloc er den gamle mesoamerikanske regngud. I myterne beskrives dette rige som et rent slaraffenland, ingen led nød, blomster, frugt og grønsager fandtes i overflod, her var altid grønt, og her var altid sommer. Livet her fremstår som et diametralt modstykke til Mictlan. Oplysninger om ritualer er mindre detaljerede, men det fremgår, at adgangen til dette døderige skete gennem jordfæstelse. Den døde blev smykket i en dragt, der svarede til det rituelle udstyr, Tlaloc forbindes med i helt andre ritualer.

Karakteristisk er det, at alle, der kunne se frem til et efterliv i denne frodighed, måtte lide druknedøden eller dø af sygdomme, der kunne associeres med vand, som f.eks. væskende sår eller vandfyldte lemmer og led. Stedet var således forbeholdt de særligt udvalgte, dem Tlaloc havde sat sit mærke på.

***Tonacatlan⁹**

Om børn hedder det, at de ikke som voksne skulle begive sig til de dødes farefulde egn, dvs. Mictlan, men til Tonacatecuhtli.

De bor i Tonacatecuhtli's have, og nærer sig ved Tonacatecuhtli's blomster, Tonacatecuhtli's træ, som de suger næring fra ...

Det er ikke forgæves, oh søn! at børn, spædbørn bliver begravet foran majsbeholderen, for det betyder, at de går til et godt sted.¹⁰

Børnene gik således til et døderige for sig, frodigt og nærende som Tlalocan. Som de personer, der led Tlalocdøden, blev også børn jordfæstet. Det er muligt, at man opfattede dette børnedøderige som anbragt i Tlalocan eller i umiddelbar nærhed. Som belæg for en sådan kartografisk fremstilling af disse døderigers geografi taler jordfæstelsesformen, stedets frodighed og ofring af børn i forbindelse med regnfremkaldende ritualer knyttet til Tlalockulten.¹¹

Ichan tonatiu ilhujcac

»Solens hjem på himlen« er den ordrette oversættelse af betegnelsen for

Dødens variation

endnu et døderige.

Uagtet man havde været en stor kriger, vundet hæder og ære ved at tage mange fanger, så var denne indsats ikke ensbetydende med, at man havde gjort sig fortjent til et efterliv i solens hjem, skønt det ellers var krigernes døderige. Storslåede gerninger blev belønnet i levende live, de medførte ærestilkendegivelser i form af krigergrader og titler, og de resulterede i social mobilitet. Døde man af alderdom eller hjemme på sin egen sovemåtte, var turen til Mictlan den eneste farbare, med mindre Tlaloc intervererede.

Solens hjem var forbeholdt aktive krigere, mænd, der døde under udførelse af krigergerningen, og kvinder,¹² der døde i barselseng, de såkaldte kvindekrigere.

Gennem kendskabet til offermetoderne i forbindelse med festerne i den aztekiske rituale kalender får man et nuanceret indblik i dødens variation. Mange ofre fik hjertet skåret ud, andre blev halshugget først, atter andre blev brændt levende eller døde ved drukning.

Rituelte og mytisk forbindes de personer, der skal ofres, med de mange interrelaterede gudeskikkelser, som var del af den aztekiske verden; bistået af mennesker sørgede de for årstidernes gang og majsens vækst, grundlaget for menneskers liv.

Der ser da heller ikke ud til, at der har været udført personlige døderitualer for de krigere, der døde ritualdøden.

Man havde en særlig skik med at anbringe ofrenes hoveder i et kraniegalleri. På vandrette stænger, i flere rækker over hinanden, hang hovederne, stukket gennem tindingerne, som perler på en snor. Her fik kranierne lov til at hænge, til de faldt ned af sig selv. Denne skik chokerede de ellers hårdhudede conquistadorer, idet det forekom, at en spanier kunne finde hovedet af sin manglende våbenbror placeret her. Det skete nu især i erobringdagens første tid, hvor de indfødte stadig kæmpede efter de gamle indianske spilleregler.

Krigernes efterliv var præget af større frihed end det stationære liv i Mictla. Efter fire års ophold i solens hjem vendte de tilbage til jorden som farvestrålende små-fugle (kolibrier) og sommerfugle, her levede de nu af blomsternes nektar.

De kvinder, der fik betegnelsen kvindekrigere, var hverken mytiske

amazoner eller krigeruddannede, det var unge kvinder, der døde under det første svangerskab eller fødsel. Afgørende for opnåelse af denne status var, at fostret, når døden indtraf, stadig befandt sig i kvindens krop. Hendes situationen blev sidestillet med den mandlig krigers, man sagde, hun havde taget en fange.

Disse krigerkvinder udstrålede en voldsom kraft, herom vidnede såvel familiens besvær med at få gennemført begravelsen som den kollektive kult, der hver tooghalvtredsindstyvende dag, år ud og år ind, blev gennemført i relation til denne specielle dødegruppe.

Efter at liget var gjort i stand og håret slået ud (en gift kvinde bar normalt håret i en opsat frisure), bar enkemanden hende til det tempel, hvor den mere permanente kult for krigerkvinder fandt sted. Ægtemanden blev ledsaget af en gruppe kvindelige specialister, bl.a. jordermoderen. Disse bar våben, som rigtige krigere, hedder det. Liget blev begravet, men såvel turen derhen som de efterfølgende fire vågedøgn beskrives som anstrengende og farefulde.

To grupper ønskede nemlig at bemægtige sig liget. Unge ugifte krigere havde speciel interesse i at bemægtige sig ligets fingre og hår, genstande, som de anbragte i deres skjolde. Man mente, disse ville paralisere modstanderen og dermed fungere som beskyttelse i krig. Den anden gruppe interesserede var tyve og røvere. De skulle bruge kvindens venstre arm. Formålet var det samme som krigernes, armen skulle benyttes til at paralisere de mennesker, hvis bolig de hjemsøgte.¹³

Af eksempler på taler, der blev holdt ved sådanne jordfæstelser, fremgår det, at man priste kvindens held, idet hun nu var ganske fritaget for videre jordisk besvær; specielt fremhæves det, at hun nu undgik turen til Mictlan, stedet, hvorfra ingen vendte tilbage.

Kvindekrigerne vendte tilbage, men inden denne side af deres tilværelse behandles, skal der knyttes en kommentar til den usædvanlige kraft, de synes at have været tillagt.

Der gives ingen forklaring på den i teksterne. Vi ved, at kvinderne var gifte, men spørgsmålet er, om man anså ægteskabet for besejlet, før pigen havde vist sin evne som livgiver og mor. En fødsel ville bekræfte hendes status som gift kvinde, ved døden i barselseng blev hun et væsen, der i stedet blev opfattet som tilfangetager af liv; »hun har taget en

Dødens variation

fange«, hedder det i teksten, fangen var hendes eget døde barn.

Det udslagne hår, som nævnes i forbindelse med begravelsesritualet, var de unge pigers frisure, men det væsen, som døde i barselseng, var hverken barn eller kvinde, men et væsen uden social status.

Hendes u-kvindelige karakter understreges yderligere ved, at hun i forbindelse med jordfæstelsen ikke får medgivet sine personlige sy- og væveredskaber.

Sådanne væsner var farlige, deres kræfter kunne bruges af dem, der forstod sig på det, og det var der, som vi hørte, mennesker, der gjorde i det aztekiske samfund.

På det mytiske plan fik den døde barselkvinde imidlertid status. Alle-rede i begravelsestalerne blev hun tiltalt ørnekvind og ciuapilli. Ørnebetegnelsen blev ellers kun benyttet om mandlige elite-krigere. Ciuapilli betyder kvindelig højbåren, sammensat af glosen for kvinde og højbåren eller aristokrat.

Ciuapiltin udgjorde en gudegruppe for sig, de havde eget tempel, det var her, de døde barselkvinder blev gravsat. Inde i templet stod fem stenstatuer, og hver tooghalvtredsinstyvende dag iførtes statuerne nye rituelle papirdragter. Kulden for dem fandt sted på de samme fem dage inden for spådomskalenderen på 260 dage. De pågældende dagtegn blev alle opfattet som uheldssvangre. På disse dage gæstede Ciuapiltin jorden, mytisk forklares deres ærinde med, at de søgte deres sy- og væveredskaber, de redskaber, der var blevet nægtet dem i døden.

I forbindelse med døden i barselseng havde kvinderne vist deres farlighed, et barn var blevet dræbt. Svagt syn, lammelser og epilepsi var skavanker, man tilskrev et møde med disse kvinder. På disse datoer holdt man børn indendørs, i hvert fald borte fra gader og stræder, men frem for alt langt borte fra korsveje, som blev opfattet som særligt yndede tilholdssteder for Ciuapiltin.

Andre grupper kunne derimod udnytte denne særlige kraft, og havde dermed fordel af kvindernes virke. Vi har allerede nævnt krigere og røvere; det hedder, at de udførte ritualer til ære for kvinderne, hermed opnåede de givtige resultater af denne særlige kvindekraft.

Men også herskeren opretholdt et rituelt forhold til dem. På dagtegn 1 qujavitl (regn), som vendte tilbage med 260 dages mellemrum, blev

fængslerne tømt, og fangerne måtte dø rituelt, hvilket vil sige, at man ofrede dem. Den dag overgav herskeren tyve, ægteskabsbrydere og præster, der havde overtrådt tabureglerne, i Ciuapipiltins varetægt. Det fremhæves, at krigerkvinderne gav herskeren nyt liv. Ved at skaffe sig af med disse mennesker, og overgive dem til Ciuapipiltin, fik han nyt liv, og han kunne leve mange år endnu, hed det. Det var også gennem dem, han blev berømt, modtog hæder og blev modig. Ved deres hjælp havde han mulighed for at virke frygtindgydende, hedder det.

Ud fra en ressourcemæssig synsvinkel var døde barselkvinder nok den dødegruppe, der krævede størst indsats i rituel henseende, men det var tillige den gruppe, der forekommer at have haft den største betydning i dette krigersamfund.

Herskeren var den øverste leder af såvel rigets indre som ydre anliggender, og som den øverste kriger faldt hans interesser sammen med krigerens. Men også i kampen mod samfundets indre fjender, dvs. lovovertræderne, indgik herskeren i kultisk samarbejde med Ciuapipiltin.

Der er således ingen tvivl om, at Ciuapipiltin blev opfattet med stor respekt, skønt farlige for børn og svage; dette sidste træk kan snarere opfattes som uheldige bivirkninger ved en stor kraft.

Efter vores kulturelle målestok forekommer det som et paradoks, at unge kvinder, hvor fredelige de end måtte have været i levende live, i døden skulle opfattes som krigeriske væsner, der hærger med krig, sygdom og vold, mens tilværelsens ægte krigere blev belønnet med et efterliv som fredelige sommer- og småfugle.

I de tidlige missionærberetninger har man da også især hæftet sig ved deres negative egenskaber, de fremstilles som en gruppe ondsindede kvindelige djævlø. I forbindelse med tilintetgørelse af det aztekiske samfunds åndelige og institutionelle liv mistede de da også deres samfundsgavnige opgaver, og kun de uheldige bivirkninger af deres virksomhed har formentlig holdt sig og er indgået i det, man senere opfattede som overtro.

Sol og død

Mytisk forklares det, hvordan den nuværende tidsalder, kaldt 'femte sol', blev skabt. Solen var i denne skabelsesberetning det centrale element,

Dødens variation

for at få den anbragt i sin roterende bane på himlen måtte guderne ofre sig selv, denne bevægelse krævede blod.

I en anden myte beskrives solens fortsatte afhængighed af hjælpende kræfter, og her får de døde betydning.

»Solens hjem på himlen« hed krigernes døderige, de mandlige krigers offer eller ritualdød var en evig gentagelse af skabelsesprocessen. De måtte, på samme måde som guderne, ofre sig selv.

Det synes grotesk for os at kalde disse drab for selvofring, men faktisk lagde man vægt på, at offerpersonen frivilligt og med værdighed anbragte sig på offerstenen. Kun børn, der blev druknet rituelt, måtte/-skulle tudbrøle, de indgik i regnfremkaldende ritualer, og deres tårer ville bringe mere væde til.

Mytisk befandt de døde mandlige krigere sig på himlen, hvor de ledsagede solen, fra den stod op i øst. Når den nåede zenit, overgav disse den i Ciuapipiltins varetægt. Vest hedder på azteckisk ciuatlampa, kvindelandet, og de døde kvindekrigere bar nu solen over den vestlige himmel. Den førtes af sted, under ledsagelse af bevæbnede krigerkvinder, i en bærekurv af kostbare fjer, hedder det. Når solen var gået ned i vest, var den mytisk nået til Mictlan, her tog den ophold indtil daggy, hvor den atter kom i de mandlige krigere varetægt.

Afstanden mellem liv og død synes ringe i den aztekiske verden - de levende gjorde brug af døden og de døde.

I takt med aztekernes succes som krigere voksede antallet af årlige ofringer til rædselsvækkende dimensioner, mange tusinder, dvs. tal, der langt overgik tidligere praksis inden for det mesoamerikanske område. Ikonografisk materiale fra ældre mesoamerikanske kulturer viser imidlertid, at menneskeofringer indgik som gammelt fælles kulturtræk.

Døden var i det hele taget et hyppigt brugt motiv i de billedlige fremstillinger, et træk, der har overlevet endnu et kulturmøde, og som indgår som et yndet motiv også i dagens Mexico.

Noter

1. Artiklen var oprindeligt tænkt som et indlæg i et udstillingskatalog, der skulle have fulgt etnograf Christian Heilskov Rasmussens fotoudstilling i 1988 om nutidige maya-

folks dødekult. Katalogets overordnede tema var: Holdninger til døden. Udstilling og katalog var tænkt som et bidrag til den aktuelle debat herhjemme om dødens etiske og sociale aspekter. Katalogprojektet lod sig imidlertid ikke gennemføre, og jeg takker redaktionen af *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* for tilbudet om i stedet at trykke arbejdet her.

Min hovedkilde til denne fremstilling er franciskaneren Bernardino de Sahagúns arbejder. Han kom til Mexico i 1529, hvor han døde i 1590, efter at have tilbragt et langt liv med at indsamle informationer om forholdene før spaniernes komme.

Angående Sahagún-forskningen skal der blot henvises til et nyere arbejde af J. Jorge Klor de Alva, H. B. Nicholson & Eloise Quinones Keber, *The Works of Bernardino de Sahagun. Pioneer Ethnographer of Sixteenth-Century Aztec Mexico*, (*Studies on Culture and Society* Vol. 2), New York 1988.

Tekstudgaver benyttet i denne fremstilling er Codex Florentino, Mexico 1979 (faksimileudgave) og C. E. Dibble & A. J. O. Anderson (eds.), *Codex Florentine*, Book 1-12, New Mexico 1950-1956 (de fleste bind er kommet i senere reviderede udgaver). Henvisninger gives til bog og kapitelinddelinger i Florentiner-manuskriptet.

2. Aztekerne talte et sprog, der rubriceres under den uto-aztekiske sprogæt. Denne sprogets udøvere dukker op inden for det mesoamerikanske kulturområde omkring år 900 e.v.t. Moderne arkæologiske og lingvistiske studier bekræfter den aztekiske historicopfattelse.

Som belæg for den aztekiske opfattelse kan henvises til bl.a. Codex Boturini, et billedskrift, der beretter om udvandringen fra urhjemmet Aztlan og mødet med mesoamerikansk kultur og bosættelse. Gengivet i P. Radin, *The Sources and Authenticity of the History of the Ancient Mexicans*, (*University of California Publications in American Archaeology and Ethnology* Vol. 17,1) og Fl. Codex bog 10 kap. 29.

3. Cantares Mexicanos, fol. 13 r, et manuskript fra det 16. århundrede, som indeholder en række aztekisk sprogede sange af førspansk oprindelse. Manuskriptet befinder sig i Biblioteca Nacional de México, Mexico City. Oversættelser i: Miguel León-Portilla, *Pre-Colombian Literatures of Mexico*, Oklahoma 1969 og John Bierhorst, *Cantares Mexicanos. Songs of the Aztecs*, California 1985.
4. Den aztekiske 'kalendersten', som befinder sig på Nationalmuseet i Mexico City (kopi på Moesgård museum), tolkes som en ikonografisk fremstilling af de fem tidsaldre.
5. Fl. Codex bog 7.
6. Fl. Codex bog 2 - The ceremonies. Mest udførligt beskrives dette fænomen i Toxcatl, den 5. årsfest. Her forklares meget detaljeret om udvælgelsen af den perfekte unge mand (det lydefri offer), som gennem et år skulle leve som guden Tezcatlipoca.
7. Fl. Codex bog 4 - The Soothsayers. Denne bog behandler den rituelle kalender på 260 dage. Her oplyses om de forskellige dages egenskaber og de skæbner, man forventede, der ville ramme dagtegnenes bærere. Dansk oversættelse af udvalgte dagtegn af U. Canger, »Mesoamerika«, i B. Alster (red.), *Gads religionshistoriske tekster*, København 1984, 448-449, og af M. Sundby, »Aztec'erne«, i Boile Nielsen (red.), *Fire Folk - religioner og kulturer i Nord- og Mesoamerika*, København 1983, 109-113.
8. Fl. Codex bog 3 - The Origin of the Gods. I appendiks findes en beskrivelse af kult og myter i forbindelse med døderigerne Mictlan, Tlalocan og Ichan tonatiuh ilhujcac. Tekster, der behandler kvinders død i barselseng, findes i bog 6 kap. 29 (Rhetoric and Moral Philosophy).

Dødens variation

9. Sahagun opstiller tre døderiger i sin systematiske behandling i appendix til 3. bog. I en artikel, M. Sundby »Den Lange Død I«, Mexico (99-100), *Stofskifte. Tidsskrift for Antropologi* 8. årg. nr. 11, 1984, argumenterer jeg for dette 4. døderige for børn, *Tonacatlan er således en konstruktion baseret på oplysninger andetsteds hos Sahagun om, at børn drager til Tonacatecutli (tecutli/herre).
10. Fl. Codex, bog 6 kap. 21.
11. Fl. Codex, bog 2 kap. 21. Beskrivelsen indgår i Quauilt eua, årets første fest.
12. M. Sundby, »Mexikanske Krigerkvinder«, *Chaos. Dansk Tidsskrift for Religionshistoriske Studier*, Særnummer 1985.
13. Fl. Codex, bog 4. Cuapipiltins dagtegn er: 1 mazatl (hjort), 1 qujavilt (regn), 1 ozomatli (abe), 1 calli (hus) og 1 quauhtli (ørn), under disse dagtegn findes oplysninger om tyve og røvere, kriger- og herskeritualer.

Summary

»Variations of death - Aztec cults and ideas of death«. - The subject is dealt with in the light of Bernardino de Sahagun's extensive source material from the mid-sixteenth century, but in relation to the theoretical discussions and the use of the sources, I refer to previous works: The first argues for a separate land of the dead for children (Sundby 1984); and the second treats the social and religious importance of women warriors in Aztec society (Sundby 1985).

In the light of interpretations based on analyses of the interaction between the descriptions of ritual and myth, I describe the Aztec lands of the dead: Mictlan, Tlalocan, *Tonacatlan and Ichan tonatiuhujac. Which land of the dead the individual was to reside in depended neither on social position nor on meritorious acts, but only the circumstances of the death, the funeral form, and the ritual equipment ensured access to the right environment. Most adults went to Mictlan, children went to *Tonacatlan and people who died in connection with water went to Tlalocan. Ichan tonatia ilhujac (the home of the sun in the sky) was reserved for the young women and men who died in active battle - for women active battle meant death in childbed and for men death in the heat of war or as victims on the enemies' sacrificial stones.

The distance between life and death seems minimal in the Aztec world - the living made use of death and the dead.

Merethe Sundby-Sørensen
Ekstern lektor, mag. art.
Institut for Religionshistorie
Afdeling for Religionssociologi
Københavns Universitet